

De verhouding van het christelijk geloof tot andere godsdiensten

Inleiding

Ik moet u vooraf zeggen dat ik geen (groot) kenner ben van de andere godsdiensten, geen godsdienstwetenschapper, zoals zo iemand wordt genoemd, maar bijbelwetenschapper. Kijk je naar mijn 'vak', de Bijbel, dan heb ik vandaaruit wel een kritische blik meegekregen naar andere godsdiensten toe. In de Bijbel zie je namelijk vaak een kritische blik naar andere 'godsdiensten' - hier een misschien wat al te groot woord? - ; dan denk ik aan het baälisme: de strijd (!) tussen JHWH en Baäl. Denkt u maar even aan Elia op de Karmel met de baälsprofeten rond het altaar (1 Koningen 18). Kijk je naar het Nieuwe Testament, dan zie je dat Jezus zich kritisch verhoudt tot wat we nu het Jodendom noemen. Denkt u maar aan uitspraken van Jezus in de Bergrede: 'Jullie hebben gehoord dat er gezegd is, maar Ik zeg u' (Matteüs 5-7).

Dat kritische, dat is niet alleen in de Bijbel, in O.T. en N.T., te vinden, maar ook in andere godsdiensten. Ook de Islam zet zich kritisch af tegenover andere godsdiensten, tenminste zo ervaart die andere godsdienst dat. Dat is helemaal het geval bij godsdiensten die op elkaar leunen: het Christendom op het Jodendom, en de Islam op het Christendom en Jodendom. De achtergrond daarvan is eigenlijk vrij simpel, maar wel van groot belang om in te zien: deze laatste twee godsdiensten, Christendom en Islam, die bouwen in zekere zin op het Jodendom, en dan wil je je daarvan onderscheiden, dan wil je verschil maken. Dat verschil kan dan makkelijk uitvergroot worden tussen de godsdiensten en voor spanningen zorgen, omdat de godsdienst daarna dingen doet met de eerdere godsdienst die de eerdere godsdienst niet erg op prijs stelt. Denk aan de andere manier waarop in de Islam Jezus wordt voorgesteld en de grote moeite die de Islam heeft met het Christendom, omdat het gekenmerkt wordt door de *triniteit*, dat door de Islam beleefd wordt als het om drie goden zou gaan. Op dat punt staat de Islam een stuk dichter bij het Jodendom, dat ook gezien wordt als zuiver monotheïstisch.

Wat ik eigenlijk wil zeggen, is dat godsdiensten *vaak* in een kritische verhouding staan tot andere godsdiensten, helemaal wanneer een andere godsdienst dicht in de buurt aanwezig is. Ze verschillen vaak ook sterk in hun rituelen, in hun geloofsleer. En ze gaan over zaken die mensen als uitermate wezenlijk beschouwen. Mensen worden hier snel in geraakt. Dus kom je daaraan, dan kan de vlam zomaar in de pan slaan. En dat zien we dan ook.

Wat is mijn inzet vanmorgen? Ik wil met u een rondreis maken langs het onderwerp. Aan het slot zal ik een aantal vragen formuleren, waar we straks in groepen met elkaar over kunnen spreken. En dan eindigen we weer plenair. Daar op dat plenaire gesprek ligt wat mij betreft de nadruk.

Wat mij opviel, toen ik in de commissie Vorming en Toerusting vroeg naar een eerste reactie op het onderwerp, dat het compleet stil viel. Waarom dat gebeurde, weet ik niet. Weten we geen raad met de vraag? Ontbreekt het ons aan kennis over dit onderwerp? Zitten we met ons eigen geloof in onze maag, omdat we zelf niet goed weten waar we staan en wat we geloven?

Achtergrond van de vraag

Het onderwerp van vanmorgen is genoemd in antwoord op de enquêtevraag (op de vorige senioren­dag) naar onderwerpen. Als commissie Vorming en Toerusting ontdekten we met het oog op de nadere invulling, dat het eigenlijk toch nog wel nodig is om te weten waarom iemand met deze vraag komt. Ik noem een paar mogelijkheden:

Komt dat door de maatschappelijke situatie? Omdat we de andere godsdiensten tegenwoordig direct om de hoek tegenkomen? De situatie is godsdienstig drastisch veranderd in de afgelopen dertig/veertig jaar. Het eerste boek dat in dat verband verscheen, als Boek van de Maand: 'Antwoord. Gestalten van geloof in de wereld van nu (december 1975). De eerste regel laat de reden voor dit boek zien: 'In ons werk en in de straten van onze steden (*sic*) ontmoeten wij mensen uit andere werelden: Turken, Grieken, Marokkanen, mensen als wij, maar toch anders.' In dit boek worden de vijf wereldgodsdiensten: Christendom, Jodendom, Islam, Hindoeïsme en Boeddhisme, met elkaar vergeleken op zeven punten: heilig boek, mensbeeld, Godsbeeld, heil, rituelen, ethiek en instituten. Wat later hadden we het over de dialoog tussen de godsdiensten. Er moest gesprek komen om begrip te kweken, omdat de verschillen tussen de religies nog wel eens problemen opleveren. Ik merk hier op dat er veel eerder ook wel boeken op dit gebied in het Westen waren verschenen, en die staan nog steeds als belangwekkende boeken bekend - ik spreek nu even over de Nederlandse theologie - , maar dat waren toch ook wel sterk theologisch-theoretische boeken, tenminste zo werden beleefd, domweg omdat die andere godsdiensten met uitzondering van het Jodendom hier in Nederland verder niet erg voorkwamen. Met het Jodendom was er altijd wel een sterke band. Er is in Nederland lange tijd een goed 'gesprek' geweest. Zeker van christelijke kant was de aandacht voor het

Jodendom sterk. Logische, het was ten slotte de bron waaruit we zijn voortgekomen. Het gaat dan in het bijzonder om boeken van mensen van Hendrik Kraemer (*'The Christian Message in a Non-Christian World'* en *'Religion and Christian Faith'*, A. Th. van Leeuwen (*'Christianity in World History, the Meeting of the Faiths of East and West'*), Herman Bavinck (*'Religieuze besef en christelijk geloof'* en al eerder *'Christus en de mystiek van het Oosten'*), drie groten uit de vorige eeuw.

Een tweede antwoord op de vraag waarom iemand met deze vraag komt: Is het angst voor andere godsdiensten, in het bijzonder de islam? Bang dat de moslims het hier over gaan nemen, zeker nu je ziet dat de christelijke kerken in de problemen verkeren? Hoe zitten we hier? Geeft u de PVV wel een beetje gelijk? Zijn er hier teveel moslims? Wat doet dat met u? Straks is er ruimte om dat eventueel ook met elkaar te delen en ook om met elkaar te zoeken wat achter onze angst steekt? Wat is die angst en waarom hebben we die dan?

Of - een derde mogelijkheid waarom iemand met deze vraag komt - is het een kwestie van graag een antwoord willen hebben op de vraag of alle godsdiensten toch op hetzelfde neerkomen? Voorbeeld: Zijn Allah en de God van Israël dezelfde God? Dat zijn voor sommigen misschien wel verwarrende vragen, maar ze komen op de een of andere manier toch op je bordje, en om dan te zeggen: 'Ach, ik weet het niet.' Dat kan natuurlijk, maar of je dat uiteindelijk bevredigt, weet ik niet. Om het niet aan je te laten knagen, kan je misschien beter naar een antwoord zoeken, dan sta je daarna ook wat sterker in je schoenen.

Of - vierde mogelijkheid - is het juist het tegenovergestelde: graag helder willen hebben dat het christelijk geloof toch wel verheven is boven de andere godsdiensten. Die positie hebben we lange tijd ingenomen. Maar is dat niet wat al te makkelijk? Natuurlijk, je staat voor je geloof, je komt er ook duidelijk voor uit, voor jou is dit geloof ook de beste. Heel begrijpelijk allemaal, maar het gevaar is wel dat je de andere godsdiensten kleineert. En dat lijkt me ook weer niet nodig. Dus hoe hier de goede toon te vinden?

En dan zijn er vast nog wel meer antwoorden te geven. Het antwoord op de vraag naar de mogelijke redenen is echter wel bepalend voor de denkrichting. Misschien moeten we de seniorenagenda gebruiken om dit helder te krijgen. Mocht u nog andere antwoorden hebben op deze vraag, dan horen we dat straks graag in het plenaire gesprek.

Breedheid van het onderwerp

Ik vraag aandacht voor een probleem dat aan de formulering van ons onderwerp kleeft. Dat is dat 'andere godsdiensten' erg breed is. De vraag is of dat zo wel kan: kan je ze allemaal wel zo op een noemer zetten? Zou je niet eigenlijk moeten zeggen: 'De verhouding van het Christelijk geloof tot de Islam' of 'De verhouding van het Christelijk geloof tot het Boeddhisme'.

Dat brengt me bij een tweede punt. Over welke andere godsdiensten hebben we het dan? De andere grote wereldgodsdiensten: het Jodendom, de Islam, het Boeddhisme, het Hindoeïsme, maar je kunt ook nog denken aan het Taoïsme. Om dan de nieuwste stroming: de esoterie, nog maar niet te noemen.; probleem daarvan is ook dat het geen herkenbaar institutionele vorm kent. En dan zijn er nog talloze andere godsdiensten die er vaak buiten vallen.

Een derde punt. Je kunt op verschillende manieren spreken over de godsdiensten. Je kunt spreken over - wat ik nu maar even - het geloofssysteem van de godsdienst zal noemen, maar je kunt de zaak ook benaderen vanuit de praktijk van de godsdienst: hoe manifesteren ze zich? Dat maakt een groot verschil uit. Wat nog wel eens wil gebeuren, is dat we het geloofssysteem van de één vergelijken met de praktijk van de andere godsdienst. Dat is dus niet helemaal eerlijk, maar het gebeurt wel.

Wat je in het gesprek hierover ook vaak merkt, is hoe belangrijk het eigenlijk is om te zien hoe de godsdiensten zich in het leven van alle dag manifesteren? Als wij naar de andere godsdiensten kijken, dan kijken we met onze moderne, westerse ogen. We zijn vaak erg geneigd om godsdiensten te bezien en te beoordelen op een aantal typische westerse zaken. We hebben vaak met name oog voor vrijheid. We realiseren ons vaak niet dat we zelf ook een hele ontwikkeling hebben meegemaakt.

Maar als we het hebben over *het Christelijk geloof*, dan is dat ook heel wat minder eenduidig dan we nu uitspreken. Ook daarvan zijn talloze vormen: orthodox, fundamentalistisch, liberaal, meer gericht op de praktische kant van het geloof. Dit alles maakt het uitermate lastig om goed over deze kwestie te kunnen spreken. Zoals het ook lastig is, als 'de andere godsdiensten' er niet bij zijn. Kan je wel praten over andere godsdiensten zonder die andere godsdiensten? Als je dat doet, bestaat het gevaar, dunkt me, dat je al snel tot de mening komt dat jouw godsdienst toch wel een stuk beter is dan alle andere.

Het belang van het geloofsgesprek

Wat je bij de vraag naar 'De verhouding van het christelijk geloof tot andere godsdiensten' steeds moet denken, is dat daarachter concrete mensen, die een bepaalde godsdienst aanhangen, schuilgaan. En het

tweede is dat godsdienst/geloof steeds een existentiële zaak. Het gaat eigenlijk over jou. Hoe jij in het leven staat. Hoe jij gelooft. Hoe jij dat geloof in je leven vorm geeft. Wat voor jou in het leven belangrijk is. Dat geeft direct ook meer verdieping aan het thema. Maar het maakt ook duidelijk dat we heel voorzichtig met elkaar moeten omgaan, omdat het bij een ieder zulke intense gevoelens oproept, omdat het mensen heel dicht aan het hart ligt.

Ik ga naar het slot toe. Ik zou het thema willen opvatten als een verlangen om met de ander een geloofsgesprek aan te gaan. Het zou interessant zijn om met elkaar na te denken over welke kwesties en vragen je het dan met elkaar zou willen hebben. Ik zou zelf willen beginnen: Hoe sta je vanuit je geloof in het (gewone) leven? Wat doe je daarin wel en wat niet? En een tweede veld van vragen, omdat godsdiensten bezig zijn met de grote levensvragen. Wat zijn de grote levensvragen in uw godsdienst? Hoe gaat u daarmee om? Het voordeel van dit geloofsgesprek is dat die ander met punten naar voren komt, waar jij misschien nog nooit over nagedacht hebt, of je de ogen opent voor zaken in je eigen traditie die je bij de ander als waardevol ervaart, maar die in de eigen traditie nauwelijks aandacht krijgen.

Kortom, het geloofsgesprek kan ook verrijkend werken voor je eigen geloof. Het geloofsgesprek functioneert tegelijkertijd ook als een manier om je eigen traditie weer scherper in beeld te krijgen, mocht je dat zijn kwijtgeraakt. Een ander voordeel is dat we door het aangaan van het geloofsgesprek ook onze eigen angst, als die er mocht zijn voor een andere godsdienst, kunnen overwinnen. En het zorgt ervoor dat je elkaar kan herkennen, misschien zelfs wel als een 'broeder' of 'zuster'.

Vragen

1. Waarom zou *ú* over deze vraag van 'De verhouding van het christelijk geloof tot andere godsdiensten' willen praten?
2. Hoe kijkt u vanuit uw geloof tegen andere godsdiensten? Zitten er in andere godsdiensten ook waardevolle dingen die wij in ons geloof missen?
3. Nogal wat mensen in Nederland zijn bang voor de islam? Hoe zit dat met u? Kunt u dat ook nader toelichten?
4. Komen alle godsdiensten wat u betreft eigenlijk op hetzelfde neer?

*Senioredag, woensdag 14 maart 2012
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen
ds. Nico Riemersma*